

Теоретичні засади сталого просторового розвитку транскордонного регіону в умовах регіоналізації та інтеграції

Розглянуто сутність сталого просторового розвитку транскордонного регіону, його місце та значення в процесі регіоналізації та інтеграції.

Ключові слова: сталий просторовий розвиток, регіон, транскордонний регіон, транскордонне співробітництво, процеси інтеграції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Світова спільнота сьогодні освоює глобальний ресурс шляхом використання моделі сталого просторового розвитку. Її проект постійно доповнюється відповідними механізмами й технологіями реалізації.

Принцип “думай глобально, а дій локально” як можна точніше відбиває просторовий зміст сталого розвитку – взаємодію та співіснування просторів різного порядку у межах єдиного цілого [2, 256].

Виходячи з того, що Україна має унікальне стратегічне положення, її національні інтереси у сфері досягнення перспектив сталого просторового розвитку є визначальними. Україна ідеологічно приєдналася до процесів його забезпечення. Їх успішне здійснення виступає умовою поліпшення якості життя населення як головного пріоритету реалізації національних інтересів країни. Курс України на інноваційну модель економічного зростання передбачає необхідність наукового обґрунтування проблем сталого просторового розвитку регіонів. Зростання актуальності цього питання пов’язане ще й з необхідністю спрямування України на запровадження європейських стандартів у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Вважаємо, що можливість набуття світового досвіду сталого просторового розвитку регіонів в умовах інтенсифікації процесів регіоналізації

та інтеграції, можливе шляхом активізації розвитку процесів транскордонного співробітництва, а саме завдяки дослідженню передумов та вивченню перспектив сталого просторового розвитку відповідних транскордонних регіонів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Посилення уваги зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів до регіонального фактору як невід'ємної складової сталого просторового розвитку національної економіки в цілому та підвищення її конкурентноспроможності зокрема припало на початок 90-х років минулого століття. Значний внесок у розвиток досліджень в даному напрямку в українському науковому просторі здійснили Павлов В.І., Кравців В.С., Мікула Н.А., Мікловда В.І., Долішній М.І., Стеченко Д.М. та ін.

Теоретичним підґрунтям роботи є фундаментальні положення економічної теорії, теорії систем та системного аналізу, синергетики, інституційного підходу, класичних і сучасних теорій сталого розвитку, щодо управління регіональним розвитком, міжнародної економіки та міжнародної інтеграції, стратегічного і проектного управління тощо.

Основою методологічного апарату є комплексний та системний підходи, які розглядають процеси забезпечення сталого просторового розвитку регіону у діалектичній єдності з державною регіональною політикою.

Доцільно підкреслити, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі розкрито різнопланові питання щодо теоретичних основ та узагальнення досвіду просторового облаштування територіальних систем різного рівня, обґрунтовано підходи до розв'язання проблем регіонального розвитку. Проте, існуючі наукові розробки не охоплюють всього комплексу завдань щодо повномасштабного залучення регіонів в загальну схему облаштування території країни, які необхідно вирішити для забезпечення їх сталого розвитку.

Методологія сталого просторового розвитку регіону перебуває поки що на етапі формування понятійного апарату, виявлення факторів та формування принципів, створення концепцій. Досі не розроблено цілісної моделі сталого

просторового розвитку регіонів України та не визначено відповідної державної політики.

Метою нашого дослідження є вивчення теоретичних засад сталого просторового розвитку транскордонного регіону в умовах регіоналізації та інтеграції для подальшої розробки стратегії сталого просторового розвитку відповідного регіону.

Виклад основного матеріалу. Детермінація ідеї сталого розвитку у просторовому вимірі веде до перегляду раніше продекларованих теоретичних засад з цього приводу. В основі підходу щодо визначення сутності та значення “сталий просторовий розвиток” лежить розуміння дії просторового чинника як особливого ресурсу соціально-економічного зростання та досягнення екологічної рівноваги.

Сталий просторовий розвиток представляє динамічний процес забезпечення ефективної ієрархічної взаємодії та зміни концентрації функцій соціальних, економічних, екологічних, інноваційних, інформаційних елементів (підсистем) простору життєдіяльності людей для повного та доступного для всіх верств нинішнього та майбутнього поколінь людей задоволення їхніх різноманітних потреб в межах певного формату простору, до різновидів можна віднести: локальний, мікро-, мезо-, макрорегіональний простори.

Дослідження історичних аспектів еволюції теорії сталого просторового розвитку свідчить про її міждисциплінарний характер. Інтеграція географічних, екологічних, соціологічних, економічних знань стали базою формування геоekonomіки, соціoekonomіки, регіональної економіки, регіонології. Вони виходять на такі сучасні поняття: “просторовість”, “просторовий порядок”, “просторова економіка”, “просторовий розвиток”.

Узагальнюючою властивістю процесу сталого просторового розвитку виступає динамічність.

Ефективність використання факторів сталого просторового розвитку транскордонного регіону залежить від їх внутрішнього і зовнішнього середовища. До умов, які сприяють цьому розвитку, відносяться природно-

ресурсний, соціальний, економічний потенціали. Стримуючими умовами розвитку виступають політичні колізії, соціальні та економічні диспропорції, ліміт споживання ресурсів, екологічні обмеження. Врахування цих умов дозволяє визначити, з одного боку, проблемні ареали і можливі конфлікти просторової системи, з іншого, – вектори забезпечення сталого просторового розвитку.

Регіон – це складна просторова система, цілісне просторове сполучення складових елементів, що характеризується певним комплексом територіальних, природничо-географічних, геополітичних, демографічних, соціальних, історико-культурних, ресурсних, виробничих, економічних, екологічних, адміністративних, політико-правових ознак.

Узагальнюючим критерієм сталого просторового розвитку регіону виступає досягнення належного рівня якості життя населення.

Основна роль транскордонного співробітництва полягає в можливості прискорення процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, щонайменше, до середньоевропейських та досягнення вільного руху людей, товарів, капіталу, інформації через кордон до повної інтегрованості простору. Справедливо зазначає Мікула Н.А., що транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного “імпульсу (потенціалу) зростання” [10, 28].

Акумуляції людського капіталу сприяють процеси відтворення населення, підвищення його добробуту, розширення сфери соціальних послуг та дотримання принципів екологічної безпеки, досягнення яких входить до переліку перспективних напрямів реалізації транскордонної співпраці як однієї із форм інтеграційних процесів.

Оскільки основним стратегічним курсом нашої держави визнано інтеграцію у світовий економічний, політичний та правовий простір, а відтак і наближення до кращих світових стандартів якості життя, повній реалізації можливостей повноцінного розвитку, забезпеченні прав і свобод громадян України [8, 5-6], то розвиток людського потенціалу має виступати не лише

метою та показником суспільного та економічного прогресу в країні, а й об'єднуючим елементом подальшої співпраці між Україною та ЄС.

Окрім того, поступова інтеграція держави в світовий простір та проблема збереження при цьому власних національних та регіональних просторових переваг вимагають модернізації системи просторової організації країни та її регіонів.

На нашу думку, створити такі просторові умови розвитку господарської системи України, які б сприяли активізації економічної діяльності в регіональних утвореннях шляхом впорядкування господарських зв'язків та більш раціональної просторової організації продуктивних сил. Відтак, соціально-економічне районування повинно виступати в якості провідного інструменту щодо обґрунтування шляхів та засобів підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів [7, 12].

Дотримання моделі вертикальної підпорядкованості між регіонами різних рівнів із одночасною їх горизонтальною взаємодією, спричиненою господарсько-економічним тяжінням, сприятиме комплексному розвитку господарства, зумовить ефективну господарську спеціалізацію, забезпечить єдність, цілісність та керованість національного господарського простору. Ми переконані, що одним із напрямів вдосконалення сітки економічного районування є розвиток транскордонної співпраці, враховуючи той факт, що транскордонне співробітництво було введено у перелік пріоритетів Концепції державної регіональної політики як “дійсвого засобу вирішення регіональних проблем” [6].

На продовження цієї ідеї варто зацентувати увагу, що транскордонні регіони дозволяють змінити периферійну ситуацію на центральну. Пов'язуючи дане твердження із сучасним розумінням суті регіональної політики, яка здебільшого має орієнтуватися не на міжрегіональний перерозподіл, а на мобілізацію місцевого потенціалу і ресурсів”, то зміст транскордонного співробітництва полягає у трансформації прикордонних регіонів у полюси зростання [15]. Їх мережа, у вигляді транскордонних регіонів як зон активізації

розвитку соціально-економічного простору, спроможна утворити своєрідний каркас сталого розвитку країни в цілому.

Умови сьогодення потребують підвищення конкурентноспроможності регіонів у глобальному контексті. Зазначимо, що прикордонне розміщення в умовах регіоналізації та інтеграції вже саме по собі потенційно виступає каталізатором соціально-економічного зростання.

Активізація співпраці суміжних адміністративно-територіальних областей в контексті транскордонного співробітництва сприяє підвищенню їх конкурентноспроможності.

Один регіон розвиватиметься і забезпечуватиме прогрес в іншому.

Ця теза має бути обов'язково врахована в процесі сучасного соціально-економічного районування України.

Завданням економічного районування, що зазначено в "Концепції економічного районування України", розробленій науковцями Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України є визначення специфіки проведення структурної, інвестиційної, фінансової, соціальної та екологічної політики; забезпечення децентралізації процесів управління розвитком території; активізація економічної діяльності на регіональному рівні у сфері малого та середнього бізнесу; досягнення збалансованості у розвитку структурних елементів територіальних господарських систем; сприяння розвитку міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків в країні; підвищення рівня ефективності використання територіальних ресурсів; сприяння розробці програм соціального розвитку територій [7]. Звернемо увагу, що вони тісно переплітаються із завданнями транскордонного співробітництва. Адже транскордонне співробітництво спрямоване на комплексний просторовий розвиток прикордонних регіонів шляхом розширення економічних, виробничих, науково-технічних, торгівельних та інших зв'язків прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, реалізації спільних програм щодо охорони довкілля, запобігання природним та техногенним катастрофам,

розбудови прикордонної інфраструктури та поглиблення контактів у гуманітарній сфері на міжрегіональному рівні [17, 135].

Враховуючи вищезазначене відмітимо на необхідності удосконалення моделі соціально-економічного районування, яка б відповідала основним принципам стратегії сталого просторового розвитку регіонів та закріплювала основну відповідальність у вирішенні соціально-економічних проблем територій за відповідними регіональними органами управління і територіальними громадами, посилюючи їх повноваження в даному напрямку.

Для того, щоб ідентифікувати вплив транскордонного співробітництва на систему економічного районування України, і, зокрема, на ефективність організації соціально-економічного простору країни в умовах регіоналізації та інтеграції нами співставлено мережу економічних районів України, розроблену вченими РВПС України НАН України та мережу транскордонних регіонів, які діють на кордонах нашої України та виявлено певну недосконалість сучасного соціально-економічного районування України.

Варто звернути увагу на те, що адміністративні області, які входять до одного економічного району можуть брати участь в діяльності різних транскордонних об'єднань, які, в першу чергу, відрізняються стратегічними векторами співробітництва. Наприклад, до Поліського економічного району входять Волинська, Рівненська, Житомирська та Чернігівська області (за даними [7]); у свою чергу, Волинська область, маючи спільний кордон із Польщею, що є країною-членом ЄС, та Республікою Білорусь (Брестська область) входить у склад євро регіону "Буг", розвиваючи тим самим західний (європейський) вектор співробітництва, а Чернігівська область разом із Гомельською областю Республіки Білорусь та Брянською областю Російської Федерації формують євро регіон "Дніпро", підтримуючи інтеграційні процеси на теренах СНД. І якщо перший вектор (європейський) характеризується значною різницею в рівнях соціально-економічного розвитку країн, невідповідністю нормативно-правової бази та налагодженням співпраці "з нуля", то в основі іншого вектора (пострадянського) закладено "спільне

минуле”, подібний процес перетворень, відносно ідентичну нормативно-правову базу, близький рівень розвитку прикордонної інфраструктури тощо.

Транскордонне співробітництво характеризується здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого просторового потенціалу регіонів, а також поєднанням їх потенційних можливостей та ресурсів. Відносини добросусідства сприяють розв’язанню завдань сталого просторового розвитку, реалізації спільних проектів соціальної, економічної, екологічної та гуманітарної взаємодії.

Ефект синергії, що має місце у транскордонному співробітництві, виявляється наступним чином: ринкова синергія, яка виникає внаслідок сумісного або більш ефективного використання каналів дистрибуції товарів, загальної інфраструктури регулювання ринку; виробнича синергія, що виникає в результаті ліпшого використання засобів виробництва, виробничої інфраструктури, ефективного функціонування відкритого ринку праці; інвестиційна синергія, яка виникає внаслідок сумісного використання інвестицій у розробці та дослідженнях нових технологій; технологічна синергія, що виникає в результаті технологічної сумісності різноманітних технологічних процесів, застосування ефективних технологій в різноманітних галузях; управлінська синергія, яка виникає в результаті єдності управління розвитком просторової системи, використання сучасних управлінських методологій у різноманітних зонах розвитку; соціальна синергія, яка виникає внаслідок мимовільного збільшення позитивного ефекту в соціально-етнічній підсистемі та його поширення на інші підсистеми просторової системи; екологічна синергія, яка виникає в результаті мимовільного збільшення позитивного ефекту в екологічній компоненті просторової системи та його поширення на інші її підсистеми [4, 113].

Зарубіжний досвід процесів забезпечення сталого просторового розвитку регіонів, інструментом якого виступає регіональна політика, показав необхідність та важливість управління сталим просторовим розвитком. Його основні принципи такі:

- збереження та захист цілісності;
- подолання регіональних відмінностей та забезпечення високого рівня якості життя населення;
- активізація урбанізаційних процесів та поліпшення відносин між містом та селом;
- принцип просторової доступності;
- забезпечення безпечного функціонування транскордонного простору;
- раціональне використання природних ресурсів та охорона довкілля;
- дотримання енергетичної безпеки;
- збереження національно-культурної спадщини;
- розширення можливостей доступу до інформації та знань.

Загальна теорія організації управління не завжди враховує специфіку вимог щодо управління розвитком сучасних просторових систем. Це призводить до неповної реалізації потенційних можливостей програм і проектів міжрегіональної та міжнародної інтеграції. Тому для забезпечення їх ефективного впровадження нами пропонується науково обґрунтована методологія управління проектами, тобто проектного управління (проектного менеджменту).

Управління сталим просторовим розвитком регіону – це напрямок регіональної політики держави; діяльність суб'єктів управління щодо просторової конкретизації та реалізації стратегії збалансованого соціально-економічного та екобезпечного розвитку відповідної просторової системи.

Здійснюється шляхом застосування складної системи заходів та інструментів, які спрямовані на одночасне досягнення підвищення рівня життя населення, раціонального використання регіонального простору, в даному випадку транскордонного, регулювання природокористування та охорони довкілля.

Застосування його можливостей в розвитку транскордонного регіону є найбільш радикальним підходом до розробки і втілення в життя масштабних проектів (таких, зокрема, як стратегій регіонального розвитку).

Оптимізації процесів управління сталим просторовим розвитком транскордонних регіонів повинні сприяти сучасні інститути та механізми облаштування регіонального простору.

Дієвим засобом вдосконалення управління сталим просторовим розвитком транскордонного регіону виступає розробка та впровадження єдиної організаційної системи, яка на сьогодні є відсутня.

В умовах регіоналізації та інтеграції реалізація концепції просторового управління повинна базуватися на ідеї конструювання просторової моделі, організації збалансованої взаємодії природної та соціально-економічної підсистем. Застосування науково обґрунтованої методології управління проектами в контексті застосування стратегії сталого просторового розвитку транскордонного регіону дозволяє перейти від традиційної адміністративної моделі управління до нової системи просторового менеджменту. Тут центральним елементом є орієнтація на досягнення результату, тобто усунення міжрегіональних диспропорцій і поліпшення якості життя населення.

Висновок. Таким чином, першочерговим завданням сталого розвитку економічного простору нашої країни в умовах ринкової економіки є пошук якісно нових підходів до створення та ефективного функціонування потужного національного господарського комплексу України, беручи до уваги соціально-економічний стан розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць, одним із стимулюючих факторів якого виступає транскордонне співробітництво, втілюючись в діяльності єврорегіонів як однієї з найбільш ефективних форм такого роду співпраці, Адже, сталий просторовий розвиток транскордонного регіону – це здатність країни забезпечити якісну конкурентоспроможну інтеграцію у світові господарські процеси .

Перспективи подальших досліджень: При дотриманні даного підходу при територіально-господарській організації соціально-економічного простору України в умовах ринкової економіки, перспективними напрямками подальших досліджень визначимо розробку моделі управління конкурентоспроможністю транскордонного регіону відповідно до його специфіки, ефективно

використання якої сприяло б вирішенню питань щодо організації та перспектив розвитку цієї території, інфраструктурної забезпеченості та зв'язаності, стимулювання інвестиційної діяльності та підвищення інвестиційної привабливості, відкинувши традицію екстреного реагування на проблеми, що виникають.

Список використаних джерел

1. Долішній М.І. Транскордонне співробітництво: проблеми та перспективи в контексті завдань регіональної політики України // Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети. Проект “Наукова книга”. – Київ: “Наукова думка”, 2006. – 433 – 455 с.
2. Жарова Л.В. Сталий розвиток: просторовий вимір соціально-економічних відносин / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/chem_biol/nvnltu/15_6/253_Zarowa_15_6.pdf
3. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (Методологія, теорія). – К.: Українсько-Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 224 с.
4. Карімов Г.І. Управління та діагностика сталого просторового розвитку регіону / Економічний простір. – № 21, 2009. – С. 104-114
5. Концептуальні засади розвитку транскордонного співробітництва України // Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. д-ра екон. наук М.М. Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – С. 125-132.
6. Концепція державної регіональної політики затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001.
7. Концепція економічного районування України // Офіційний сайт Ради по вивченню продуктивних сил України НАНУ // <http://www.rvps.kiev.ua/>
8. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с., 5-6

9. Мельник С.В., Матросов В.Д. Перспективи створення єврорегіонів в Україні як напрям розвитку транскордонного співробітництва в Європі // http://www.lir.lg.ua/st_1.htm
10. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
11. Мікула Н., Тимченко І. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС // <http://niss.lviv.ua/analytics/?page=2>
12. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід: Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 380 с.
13. Павлов В.І. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону // Регіональна економіка (щоквартальний журнал Інституту регіональних досліджень) // http://irr.org.ua/pe/stattja01_1_1.php
14. Проект концепція Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів // Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку та будівництва України // <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=2333>
15. Студенніков І. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с. – С. 138-170.
16. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006 – 396 с.
17. Шолох Ю. М. Стратегічне планування розвитку прикордонного регіону (на прикладі Закарпатської області) // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 131– 139.
18. Пространственное развитие в Европе – Словарь-справочник / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vasilievaa.narod.ru/mu/csipfo/kpr/frames/guide/esdp.htm>

Павлиха Н.В., Кицюк И.В. Теоретические основы устойчивого пространственного развития трансграничного региона в условиях регионализации и интеграции. Рассмотрены сущность устойчивого пространственного развития трансграничного региона, его место и значение в процессе регионализации и интеграции.

Ключевые слова: устойчивое пространственное развитие, регион, трансграничный регион, трансграничное сотрудничество, процессы интеграции.

Pavlich N.V., Kytsyuk I.V. The theoretical basis of sustainable spatial development of transborder region in terms of regionalization and integration. The essence of sustainable spatial development of transborder region, its place and significance in the process of regionalization and integration are considered.

Key words: sustainable spatial development, region, transborder region, transborder cooperation, integration processes.